

TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE NEFS: BİBLİYOMETRİK ANALİZ VE AKADEMİK EĞİLİMLER

Nafs in Sufi Thought: A Bibliometric Analysis and Academic Trends

Edibe TAŞ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, Türkiye.

Ph.D., Presidency of Religious Affairs, Ankara, Türkiye.

edibe_ere@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4957-1093

Nuriye İNCİ

Dr. Öğr. Üyesi, Ege Üniversitesi, Birgivi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, İzmir, Türkiye.

Asst. Prof., Ege University, Birgivi Faculty of Divinity, Department of Basic Islamic Sciences, Division of Sufism, İzmir, Türkiye.

incinuriye10@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2036-478X

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21 Şubat / February 2025

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Mayıs / May 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June 2025

Cilt / Volume: 27 **Sayfa/Pages:** 509-534

Atıf / Citation: Taş, Edibe - İnci, Nuriye. "Tasavvuf Düşüncesinde Nefs: Bibliyometrik Analiz ve Akademik Eğilimler [Nafs in Sufi Thought: A Bibliometric Analysis and Academic Trends]". Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 27 (Haziran / June 2025): 509-534

<https://doi.org/10.51553/bozifder.1644314>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Edibe TAŞ, Nuriye İNCİ**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Bu çalışma, İslam düşüncesinin temel kavramlarından biri olan “nefs”i bibliyometrik analiz yöntemiyle disiplinler arası bir perspektifte ele almaktadır. Nefs, insanın içsel dünyasının, manevi gelişiminin ve ahlaki yolculuğunun merkezinde yer alan çok boyutlu bir kavramdır. İslam felsefesi, tasavvuf, psikoloji ve etik gibi alanlarda önemli bir inceleme konusu olan nefis, bireyin kendini tanıma ve öz farkındalık geliştirme sürecinde kritik bir işlev üstlenmektedir. Çalışma, bu kavramın geleneksel İslam literatüründeki yansımalarını modern bilimlerin yaklaşımlarıyla ilişkilendirerek, disiplinler arası bir anlayış geliştirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Web of Science veri tabanında “nefs”, “nafs”, “human soul”, “human self” ve “nefis” anahtar kelimeleriyle yapılan tarama sonucu elde edilen 357 makale üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu makaleler, yıllara göre yayın dağılımı, ülkelerin katkıları, kullanılan anahtar kelimeler, atıf sayıları ve yayımlandıkları dergiler gibi kriterler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları, nefis kavramına olan akademik ilginin özellikle 2013 yılından itibaren belirgin bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu artış, kavramın çok yönlü yapısının ve farklı disiplinler tarafından ele alınmaya başlanmasının bir sonucudur. Modern psikoloji, nörobilim ve etik gibi alanların da bu kavrama katkı sağlaması, nefsin disiplinler arası doğasını daha geniş bir perspektifte ele alınabilir hale getirmiştir. Çalışmanın bulguları, nefis üzerine yapılan akademik çalışmaların sıklıkla “ruh”, “maneviyat”, “benlik” ve “etik” gibi anahtar kelimelerle ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kavramın insanın manevi, psikolojik ve toplumsal gelişimindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Araştırmada öne çıkan çalışmalardan biri, Hisham Abu-Raiya’nın, Kur’an’daki nefis anlayışını Freud ve Jung’un kişilik teorileriyle karşılaştırdığı çalışmasıdır. Abu-Raiya, İslam düşüncesindeki nefis hallerini modern psikolojideki bilinçaltı, ego ve süperegö gibi yapılarla ilişkilendirerek bu iki farklı düşünce sisteminin insan psikolojisini anlamadaki benzerliklerini ve farklılıklarını incelemiştir. Martina Pavlikova ve Bojan Zalec ise Kierkegaard’ın bireyin kimlik mücadelesi üzerine geliştirdiği otantiklik kavramını tasavvufun nefis terbiyesi anlayışıyla ilişkilendirmiştir. Bu çalışmalarda, bireyin içsel çatışmalarını çözerek manevi olgunluğa ulaşma süreci derinlemesine analiz edilmiştir. Öne çıkan bu çalışmalar, modern bireyin manevi tatmin arayışı içinde olduğu bir dönemde nefis kavramının rehberlik potansiyelini gözler önüne sermektedir. Bu çalışma, nefis kavramının bireyin manevi, psikolojik ve toplumsal gelişimindeki yerini vurgulamakta ve kavramın disiplinler arası bir bağlamda ele alınmasının önemini ortaya koymaktadır. Nefs, bireyin kendini keşfetme, içsel dengesini sağlama ve toplumsal ilişkilerinde ahlaki bir denge kurma süreçlerinde kritik bir rehberdir. Araştırma, bu kavramın modern bilimlerle ilişkilendirilerek daha geniş bir akademik çerçevede ele alınmasının bireylerin ve toplumların gelişimine yönelik önemli katkılar sağlayabileceğini göstermektedir. Çalışma, literatürdeki boşlukların doldurulması, nefis kavramının farklı bilim dallarıyla ilişkilendirilmesi ve gelecekteki araştırmalar için temel oluşturulması açısından önemli bir değer taşımaktadır. Nefs kavramının disiplinler arası boyutlarıyla ele alınması, insanın içsel yolculuğunu daha derinlemesine anlamaya olanak tanıyacak ve bu alanda yenilikçi teorik ve pratik yaklaşımların geliştirilmesine kapı aralayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Bibliyometri, Nefs, Ruh, Benlik, Maneviyat.

Abstract

This study examines “nafs”, a fundamental concept in Islamic thought, from an interdisciplinary perspective using bibliometric analysis. Nafs is a multidimensional idea at the heart of human inner life, spiritual development, and moral journey. As a key concept in Islamic philosophy, Sufism, psychology, and ethics, nafs plays a crucial role

in self-awareness and self-discovery. The research aims to create an interdisciplinary understanding by connecting traditional Islamic literature with insights from modern sciences. It analyzes 357 articles from the Web of Science (WoS) database, utilizing the keywords “nafs,” “nafs,” “human soul,” “human self,” and “nefis” to identify relevant publications. These articles were assessed based on publication trends over the years, contributions by country, keywords used, citation counts, and the journals in which they appeared. The analysis results show a significant increase in academic interest in nafs, particularly since 2013. This growth underscores the multifaceted nature of the concept and its interdisciplinary relevance, explored across various academic fields. The incorporation of modern psychology, neuroscience, and ethics has enriched the interdisciplinary perspective on nafs. The findings indicate that academic works on nafs often associate it with keywords like “soul,” “spirituality,” “self,” and “ethics,” highlighting its essential role in human spiritual, psychological, and social development. One of the prominent studies in the research is Hisham Abu-Raiya’s comparative analysis of the Qur’anic understanding of nafs alongside Freud and Jung’s personality theories. Abu-Raiya investigates the stages of nafs in Islamic thought related to the structures of the unconscious, ego, and superego in modern psychology, emphasizing the similarities and differences in these two intellectual traditions regarding human psychology. Martina Pavlikova and Bojan Zalec explore Kierkegaard’s notion of authenticity, framed by individual identity struggle, about the Sufi concept of nafs purification. These studies provide in-depth analyses of how individuals navigate inner conflicts and achieve spiritual maturity. These prominent studies reveal the guidance potential of the concept of nafs when the modern individual is searching for spiritual fulfilment. This study underscores the role of nafs in individual spiritual, psychological, and social development and highlights the importance of addressing the concept within an interdisciplinary framework. Nafs serves as an essential guide in self-discovery, achieving inner balance, and establishing ethical harmony in social relationships. The research demonstrates that integrating this concept with modern sciences within a broader academic scope can contribute to both individual and societal development. This study offers significant value by filling gaps in the literature, connecting nafs with various scientific disciplines, and paving the way for future research. Exploring the interdisciplinary dimensions of the nafs concept will deepen our understanding of the human inner journey and create new opportunities for innovative theoretical and practical approaches in this field.

Keywords: Sufism, Bibliometrics, Nafs, Soul, Self, Spirituality.

Giriş

Nefs kavramı, antik çağlardan bu yana insanın doğasına ve mahiyetine ilişkin bir problem olarak farklı yönleriyle incelenmekte ve araştırmaların odağında yer almaktadır. Onu bu derece önemli kılan şüphesiz insan davranışlarının kökenini anlamak, bireysel ve toplumsal düzeyde ahlaki bir yaşam sürdürmek için üzerine yüklenen işlev olmalıdır. Dinî ve ahlaki yönü kadar anatomiden fizyolojiye, biyolojiden nöropsikolojiye kadar birçok bilim alanında yoğun bir şekilde incelenmektedir. Bu açıdan nefsi zamansız ve disiplinler arası bir kavram olarak nitelemeliyiz. Bu

çok yönlü yaklaşım, nefsin insanın ruhsal gelişimi ve kimliği üzerindeki etkilerini derinlemesine yapılacak yeni araştırmalar için önemli bir alt yapı sunmaktadır.

Kavram İlk Çağ ve Orta Çağ filozoflarından itibaren kullanılmıştır. Aristoteles'in *De Anima* adlı eserinde kullandığı "psykhe" (anima) terimi ruh, "pneuma" (spirit) terimi nefis kelimesi olarak Arapçaya tercüme edilmiştir. Bitki ve hayvan türlerindeki canlılığı ve insanın psikolojik özelliklerini ifade eden nefis, bedenden bağımsız manevi bir varlık olarak da anlaşılmıştır. Ruh insanda yaşamın, nefis ise düşünmenin ilkesi olarak kabul edilmiştir.¹ Bu açıdan ruh ile nefis araştırmalarda birlikte ele alınan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslam düşüncesinde nefis, insanın iç dünyasını ve manevi gelişimini anlamada merkezî bir kavramdır. Arapça n-f-s kökünden türeyen kelime hicri birinci yüzyıllarda kamus türü eserlerde "nefes", "nefs", "enfes", "nifas", "nâfis" gibi türevleriyle ele alınmaktadır. Çoğulu "nüfûs"tur.² Nefs, ruh (bedene can veren), insan, kendisi ve iyi huy gibi anlamlarla da ilişkilendirilmiştir.³ Kişinin benliği, ruhu, iç yönü, arzu ve kötü isteklerin merkezi olarak geniş bir anlam yelpazesi bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'de nefis, Zatullah, insan ruhu, insan bedeni, bedenle beraber ruh gibi anlamları yanı sıra bütün canlı ve cansızları kapsayan zat, cins isim ve emredici özelliği ile sekiz farklı şekilde geçmektedir. Nefsle bağlantılı hatta bazen birbirinin yerine kullanılan kalp, sadr, iç görü ve vicdan gibi anlamlar da nefis ile açıklanmaktadır.⁴ Kur'an'da nefis kavramı kozmolojik, ontolojik, epistemolojik ve ahlaki alanların temeline yerleştirilmiş bir kavramdır.⁵ Kavramın çok anlamlı yapısı dinî ilimlerde farklı yorumlara kapı aralamıştır. İlk dönemlerden itibaren kelimciler ayetlerden iktibasla ruh kavramı ile ilişkili olarak nefsi

¹ Aristo, *Ruh Üzerine*, çev. Ömer Aygün, haz. Y. Gurur Sev (İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018), 89.

² İclal Arslan, "Kitabü'l Ayn ve Kitabül Cim'de n-f-s Kökü ve Türevleri", *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (2023), 1239.

³ Arslan, "Kitabü'l Ayn ve Kitabül Cim'de n-f-s Kökü ve Türevleri", 1239.

⁴ Mehmet Uyar, *Sufî Benliğin İnşasında Nefs* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 43.

⁵ Tuğba Günel, "The Term 'Nafs' in The Qur'an", *Kader* 21/3 (Aralık 2023), 896-909.

tartışmış, ruh teorilerini ortaya koymuşlardır.⁶ Bu manada Mâtürîdî, ilk olarak nefsi, insanın mahiyetini anlamaya, bedenle ilişkisini anlamlandırmaya, ölüm sonrasında durumuna, insandaki diğer fakültelerle ilişkisine, ruh ve beden olarak yaratılan insanın bütünlüğü sorunu vb. açılardan ele almıştır.⁷ Filozoflar ise ruh yerine nefis terimi etrafında teorilerini geliştirmişlerdir.⁸ İslam felsefesinde nefsin, potansiyel hayat sahibi olan canlıların ilk yetkinliği olduğu fikrini öne süren İbn Sînâ, cisimlerin, bilgi ve irade olmaksızın hareketlerini sağlayan ve bunları tayin eden kuvvelere (güçler) sahip olduğuna dikkat çekmiştir. O, bu kuvveleri üç yönden ele alarak “nebatî, hayvanî ve melekî nefis” şeklinde adlandırmıştır. Dolayısıyla nefse, “insan fiillerinin ortaya çıktığı yetkinlik alanı” işlevi yüklenmiştir.⁹ Bedenin dış duyularından aldığı bilgileri iç duyularında işleyip değerlendiren nefis, bedenin hareketlerini iradî olarak yönlendirmektedir. Nefsin bedeni yönetmesi ve bedenin hareketlerine kaynaklık etmesi, ahlaki yönün temelini oluşturmaktadır. İnsana düşünce ve konuşma yetisi kazandırması özelliğinden dolayı nefis, “nefs-i nâtık” şeklinde de adlandırılmıştır. Bazı filozoflar, nefsin ancak bedenle birleştikten sonra, yani bedenle aynı anda yaratıldığını iddia ederek, iyi ve kötüyü ayırt eden bir melekîyetin ortaya çıktığını savunmuşlardır. Böylece nefis bir yetkinlik alanı olmanın yanında, insanın ahlaki anlamda sürekli yetkinleşen bir varlık olması fikrine kaynaklık etmiştir. Bu iddiaya göre beden, nefsin bir aracı olup ahlaki yetkinlik nefsin rehberliğiyle ortaya çıkmaktadır. Ahlak felsefesinde ele alınan erdemler ve reziletler, bedende ortaya çıkan ve başkaları tarafından değerlendirilen durumlardır. Bu erdemlerin ve reziletlerin bir zorlama olmaksızın ortaya çıkması ve meleke haline gelmesi yine nefisle kurulan ilişki ile açıklanmaktadır.¹⁰

⁶ İlk dönem kelimacılarının ruh teorileri ile güncel bilimsel gelişmelerin gösterdiği paralellikler ve benzerlikleri tespit etme gayesiyle yazılan makale için bk. Mehmet Ödemiş, “Mütekaddimin Dönemi Kelamcılarının Ruh Anlayışının Modern Bilimde Bir Karşılığı Var mı?”, *Kader* 21/1 (Haziran 2023), 270-300.

⁷ Osman Nuri Demir, “İmam Maturidi’de İnsan: Ruh, Nefs, Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, *Kader* 17/1 (Haziran 2019), 230.

⁸ Ömer Türker, “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/ 529-531.

⁹ Ebû Ali İbn Sînâ, *Ahvâlü’n-nefs*, çev. İsmail Hanoğlu (Ankara: Elis Yayınları, 2019), 17-18.

¹⁰ Ömer Ceran, *İslam Felsefesinde Ahlâki Görecelik: İbnü’l-‘Arabî Örneği* (Ankara: Ankara

Tasavvufta nefis, “insanın özü, kendisi, ilahî latife, kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı” olarak tanımlanmıştır.¹¹ Sûfiler kavrama, nefsin tanınması (marifet-i nefis), kalbin saflaştırılması, ilahî bilgiye ulaşma, tevhid ve marifete erişme gibi konularda temel bir fonksiyon yüklemiştir. Bu anlamda en erken teliflerden itibaren nefis, insanın fitri eğilimleri üzerinden ele alınmış ve insan doğasında bulunan isyan, unutkanlık, tembellik, riya, kibir, aldatma gibi birtakım özellikler nefsin fiilleri arasında sayılmıştır. Nefsin bu özelliklerinin bireyin kişiliğinde hangi şekillerde ortaya çıktığı detaylı biçimde açıklanmıştır. Muhâsibî, insanın doğasındaki kişisel eğilimleri ve davranışları incelemeye odaklanarak eserlerinde bu süreçleri marifet-i nefis terkihi ile ifade etmekte ve ahlaki öznenin inşa sürecinde nefsi, zamirin/vicdanın karşıt gücü olarak konumlandırmaktadır.¹² Hakîm et-Tirmizî, nefsi beden içindeki bir nur olarak tanımlayarak üç kategoriye ayırmaktadır. Nefs-i emmâre (kötülüğü emreden), nefis-i levvâme (kendini kınayan) ve nefis-i mutmainne (huzura ermiş) şeklinde tasavvuf tarihinde yapılan en erken tasnifin temelini atmıştır. Tirmizî’ye göre, nefis aslen nuranî bir özden gelir ve iyi davranışlarla gelişir fakat nefis tam manasıyla yok edilememektedir. Ancak tanınması suretiyle terbiye edilebilir.¹³ İbn Arabî, “Teneffüs eden canlının bâtınıdır.” diyerek nefsi ağaca benzetir. Arapçada “şecera” kelimesi, çekişmek ve muhalefet etmek gibi anlamlar taşır. Bu nedenle, İbn Arabî, nefsin özünde bir ağaç gibi olduğunu ifade eder. Çekişme ve ihtilaf olmaksızın nefsin var olamayacağını savunur. İbn Arabî, insan bedenine ve nefsine belirli güçler atfeder.¹⁴ Buna göre bedene ait güçler “cazibe, hazım, dokunma, itme, büyüme ve beslenme”dir. Nefse ait güçler ise “hayal, fikir, akıl, hatırlama (zikr), hafıza (hıfz/ezberleme) ve vehim”dir. İbn Arabî, ruha, nefsi de içine alan genel bir anlam yükler. Nefsi ruhun bir fonksiyonu

Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 140.

¹¹ Süleyman Uludağ, “Nefis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006), 32/526-529.

¹² Nuriye İnci, *Muhâsibî’nin Tasavvuf Düşüncesinde Vicdan* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022), 151-158.

¹³ Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü’l-fark beyne’s-sadr ve’l-kalb ve’l-fu’âd ve’l-lüb*, thk. Nicholas Herr (Kahire: Dârü’l-Arab, 1958); Hakîm et-Tirmizî, *Beyânü’l-fark beyne’s-sadr ve’l-kalb ve’l-fu’âd ve’l-lüb* (Kalbin Anlamı), çev. Ekrem Demirli (İstanbul: Hayy Yayınları, 2017), 86.

¹⁴ İbn Arabî, *el-Fütühâtü’l-Mekkiyye* (Beyrut: Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye), 5/203.

olarak ele alan felsefi geleneğe eklenir. Bu görüşü ile erken dönem sûfî gelenekten ayrılarak nefsi kötülüğün kaynağı olarak görmez. Yedi mertebede açıklayarak mikro-kosmoz ve makro-kosmoz fikrinin merkezine yerleştirir.¹⁵ Erken dönem sûfîlerinden farklı olarak “hiçbir şeyin özünde iyilik ve kötülük barındırmadığı” fikrini ortaya koyar. Göğün en alt katından en üst katına kadar ulvilik anlamında bir hiyerarşi bulunduğu gibi, nefsin en alt mertebesinde en üst mertebesine kadar manevi bir hiyerarşi olduğunu düşünerek kadim görüşlere atıfta bulunur. Ahlaki ve manevi gelişim açısından nefis, insanın kötü huylarından arınması ve erdemli hale gelmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

Genel olarak bilimsel araştırmalarda nefsin mahiyeti ve özellikleri, özü, ölümden sonraki durumu ve kadim olup olmadığı gibi konular, tartışma başlıkları altında yoğun bir şekilde incelendiği görülmektedir. Son zamanlarda yapılan araştırmalarda ise ilk dönem kelamcılarının ruh teorileri ile güncel bilimsel gelişmeler ışığında insanın mahiyeti, ruh, nefis, zihin gibi kavramlar üzerinden kadim dönem ve modern dönemdeki bulguların ne düzeyde örtüştüğünü ele alan çalışmalar yapılmaktadır.¹⁶ Yine psikoloji ve tasavvufu bağlantılı disiplinler arası çalışmalar nefis kavramı odağında ele alınmakta, insanın manevi yapısının incelenmesinde “kalp, nefis ve ruh” ekseninde ele alınarak bu kavramların birbirini tamamlayan olgular olduğu vurgulanmaktadır. Nihai tahlilde insanın manevi yapısını oluşturan ve hepsinin birbiriyle ilişkisi olan kavramlar, insanı parçalı değil bütüncül olarak değerlendirmeye gereksinimini ortaya koymaktadır.¹⁷ Araştırmada yaygın etkisi en önde gelen makalelerden olması yönüyle Kur’ân’ın kişilik teorisi ile Freud ve Jung kişilik teorisi modelleri arasındaki farklılıklar üzerinden ele alınan çalışmada ise aradaki benzerlikler kısmen kültürel ve tarihsel faktörlerle açıklanmakta ve çarpıcı benzerlikler ortaya konulmaktadır. Gerek felsefi gerek dinî metinlerde nefis üzerine yapılan çalışmalarda formüle edilen psikolojik teorilerin benzer olması insanlık bilgeliliğinin ortak bir kaynağına işaret ettiğini

¹⁵ Ceran, *İslam Felsefesinde Ahlâki Görecelik: İbnü'l-'Arabî Örneği*, 144-145.

¹⁶ Ödemiş, “Mütakaddimun Dönemi Kelamcılarının Ruh Anlayışının Modern Bilimde Bir Karşılığı Var mı?”, 270-300.

¹⁷ Cemile Sağır, *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi* (İstanbul: KİTAP Akademi), 2023.

göstermektedir.¹⁸ Nefs hem bireyin iç dünyasını dengeleyen hem de toplumsal ilişkilerde manevi gelişimi destekleyen temel bir kavramdır. Dolayısıyla, nefis üzerine yapılan akademik çalışmalar, insan doğasının derinlemesine kavranması ve bireyin gelişimine katkı sağlaması açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

İnsanın ahlaki, manevi, psikolojik ve metafizik yönden gelişiminde merkezî bir rol oynayan nefis, temel bir kavram olmasına rağmen akademik literatürde çok yönlü doğasını bütüncül bir şekilde ele alan çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Çoğu araştırmada, ya yalnızca klasik dinî metinlere odaklanıldığı ya da modern bilimlerin kavramla ilişkisine değinilmektedir. Dolayısıyla, klasik ve modern yaklaşımlar arasında bir köprü kuran, disiplinler arası bir bakış açısıyla nefsin küresel akademik yansımalarını inceleyen çalışmalara olan ihtiyaç açıkça hissedilmektedir. Bu araştırma, bu boşluğu doldurmayı amaçlayan bir ön çalışma niteliğindedir ve nefis kavramına ilişkin çalışmalara stratejik bir yön kazandırmayı amaçlamaktadır. Bu çalışma, üç temel motivasyondan doğmuştur. İlk olarak, nefis kavramı teoloji, tasavvuf, etik, psikoloji ve felsefe gibi çok çeşitli alanlarda ele alınmakta, ancak bu disiplinlerin literatürdeki karşılıkları arasındaki bağların yeterince analiz edilmediği görülmektedir. Nitekim akademik alanda marifet-i nefis ve ilmü'n-nefis ayrımının tam manasıyla yapıldığı henüz söylenemez.¹⁹ Keza psikoloji ve tasavvuf psikolojisi meselesi tartışmaların başka bir yönüdür. Dolayısıyla bu araştırma, disiplinler arası bir bağ kurarak nefsin çok yönlü doğasını ortaya koymayı hedefleyen ileriki çalışmalarımıza ön hazırlık mahiyetindedir. İkinci olarak, klasik İslam düşüncesindeki nefis anlayışının modern bilimsel teorilerle ilişkisini analiz etmek, geçmiş ile günümüz arasında bir bağ kurarak nefsin zamansız bir kavram olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. Üçüncü olarak, nefis kavramı üzerine yapılan çalışmaların küresel dağılımını incelemek, hangi ülkelerin ve akademik toplulukların bu alana katkıda bulunduğunu

¹⁸ Hisham Abu-Raiya, "Western Psychology and Muslim Psychology in Dialogue: Comparisons Between a Qura'nic Theory of Personality and Freud's and Jung's Ideas", *Journal of Religion and Health* 53/2 (2014), 326–338.

¹⁹ Hatice Çöpel, *Haris b. Esed Muhâsibi'de Akıl-Ahlak İlişkisi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 6.

göstermek ve bu bağlamda literatüre yeni bir yönlendirme sağlamak, bu araştırmanın temel hedeflerinden birini oluşturmaktadır.

1. Yöntem

Bu çalışma, nefle ilgili literatürü bibliyometrik analiz yöntemi ile ele alarak, bu alandaki diğer çalışmalardan farklı bir perspektif sunmaktadır. Araştırmanın metodolojisi olarak seçilen bibliyometrik analiz, literatürdeki eğilimleri ve bağlantıları ortaya çıkarmak için kullanılan nicel (kuantitatif) bir yaklaşımdır. Araştırmanın yöntemine dair şu bilgiler önem arz etmektedir.

Bibliyometrik analiz, belirli bir araştırma konusuna ilişkin bilimsel ağı görselleştirmeyi amaçlayan ve ülkeler, anahtar kelimeler, dergiler, yazarlar gibi unsurlar üzerinden yapılan sistematik incelemeleri içeren bir analiz türüdür.²⁰ Bibliyometri, literatür taramasından farklı olarak geniş ölçekli veri madenciliği sağlayarak araştırma alanının mevcut durumunu görsel ve sayısal verilerle ortaya koymanın yanı sıra gelecekteki araştırmaların gelişim süreçlerine dair öngörüler sunma potansiyeline sahiptir.²¹

1. 1. Doküman Seçimi

Araştırmada incelenen dokümanların belirlenmesinde Web of Science (WoS) veri tabanı kullanılmıştır. WoS'un doküman tarama alanında "Topic (title, abstract and author keywords)" bölümüne "nefs" OR "nafs" OR "Human Self" OR "nefis" OR "human soul" anahtar kelimeleri girilerek arama yapılmıştır. Arama sonucunda 2.428 kayıt elde edilmiş, bunlar arasından makale (article) ve din (Religion) kategorileri seçilerek filtreleme uygulanmıştır. Son aşamada, analiz için toplam 357 makale seçilmiştir.

1.2. Verilerin Analizi

Seçilen makaleler, WoS ekranından tek bir dosya halinde 1-357 şek-

²⁰ Oğuzhan Öztürk, "Bibliyometrik Araştırmaların Tasarımına İlişkin Bir Çerçeve", ed. Oğuzhan Öztürk - Gökhan Gürler, *Bir Literatür İnceleme Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022), 33-50.

²¹ Ivan Zupic - Tomaž Čater, "Bibliometric Methods in Management and Organization", *Organizational Research Methods* 18/3 (2015), 429-472.

linde kaydedilmiş ve analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, makalelerin yayımlandığı dergilerin yıllara ve ülkelere göre dağılımı ele alınmış; atıf analizi, ortak atıf analizi ve ortak kelime analizi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemler sırasında VOSviewer (<https://www.vosviewer.com/>) yazılımı kullanılmış, elde edilen sonuçlar tablo ve görseller halinde sunularak yorumlanmıştır.

1.3. Etik Kurul İzni

Bu çalışmada, “nefs” üzerine yayımlanan makalelerin bibliyometrik analizi yapılmış ve seçilen dokümanlar incelenmiştir. Çalışma yalnızca açık erişimli verileri temel aldığından, etik kurul izni gerektirmemektedir.

2. Bulgular

Nefs kavramına yönelik araştırmalara ilişkin Web of Science (WoS) veri tabanında “nefs”, “nafs”, “Human Self”, “nefis” ve “human soul” anahtar kelimeleri tarama yapılarak 357 makaleye ulaşılmıştır.

2.1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Nefs ile ilgili çalışmaların yıllara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmiştir.

Yıl	Sayı	Yüzde
1979	1	0,280
1984	2	0,560
1986	1	0,280
1991	1	0,280
1992	1	0,280
1993	3	0,840
1998	2	0,560
1999	4	1,120
2002	1	0,280

2004	4	1,120
2005	5	1,401
2006	2	0,560
2007	6	1,681
2008	8	2,241
2009	11	3,081
2010	9	2,521
2011	12	3,361
2012	5	1,401
2013	16	4,482
2014	20	5,602
2015	16	4,482
2016	19	5,322
2017	29	8,123
2018	30	8,403
2019	28	7,843
2020	24	6,723
2021	31	8,683
2022	36	10,084
2023	26	7,283
2024	4	1,120

Tablo 1: Çalışmaların yıllara göre dağılımı

Tablo 1 incelendiğinde nefse yönelik WOS'taki ilk makalenin 1979 yılında yayımlandığı görülmektedir. 1979 yılından 2012 yılına kadar makale sayısında artış ve azalma görülmekle birlikte 2013 yılı ile makalelerde önemli bir artış olduğu görülmektedir. Bununla birlikte nefis konusuna ilişkin en çok makale (36/%10,08) 2022 yılında yayımlanmıştır.

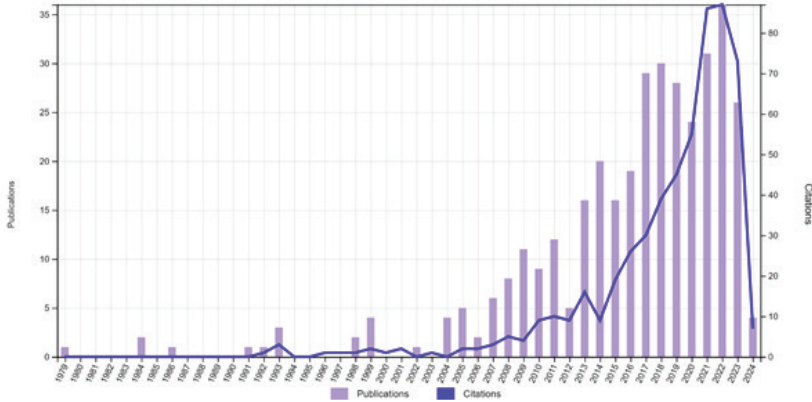
2.2. Çalışmaların Ülkelere Göre Dağılımı

Nefse ilişkin makaleler 51 farklı ülkeye dağılmıştır. Makalelerin ülkelere göre dağılımı Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1: Çalışmaların ülkelere göre dağılımı

Şekil 1’e göre, çalışmaların sırasıyla en fazla Amerika Birleşik Devletleri (n=84, %23,52), Türkiye (n=41, %11,748), Malezya (n=21, %5,88), İngiltere (n=20, %5,60) ve Almanya (n=17, %4,76) gibi ülkelerde olduğu görülmektedir.

Şekil 2: Çalışmalara yapılan atıfların dağılımı

Şekil 2’de gösterildiği gibi nefes konu alanında yapılan çalışmalar en

Anahtar Kelimeler	Kullanım Sayısı
Soul	24
Ethics	13
Spirituality	13
Nafs	10
Religion	10
Psychology	9
Theology	9
God	8
Self	8
Islamic Philosophy	8
Body	6
Christianity	6
Neuroscience	6
Sufism	6
Trinity	6
Ibn Sina	6

Tablo 2: 5'in üzerinde kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı

2.4. Çalışmaların Yazarlarına Ait Atıf Dağılımları

Bibliyometrik analiz kapsamında, en fazla atıf alan yazarları belirlemek amacıyla "Citation" analiz yöntemi kullanılmış ve analiz birimi olarak "Authors" seçilmiştir. Analiz kriterleri çerçevesinde, bir yazarın minimum çalışma sayısı 3, minimum atıf sayısı da 3 olarak belirlenmiştir. Bu ölçütlere göre, nefis kavramına ilişkin en fazla makale yayımlayan yazarlar ve aldıkları atıf sayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

Makale Sayısına Göre			Atıf Sayısına Göre		
Yazar	Makale Sayısı	Atıf Sayısı	Yazar	Makale Sayısı	Atıf Sayısı
Abidin, Mohd Syukri Zainal	3	3	Zalec, Bojan	2	33
Louw, Daniel J.	3	5	Abu-Raiya, Hisham	1	25
Picken, Gavin N.	3	14	Pavlikova, Martina	1	24
Akib, Mohd Manawi Mohd	2	3	Petkovsek, Robert	1	22
Lee, Patrick	2	9	Ashy, Ma	1	19
Muhsin, Sharifah Basirah Syed	2	3	Ali, Mansur	1	15

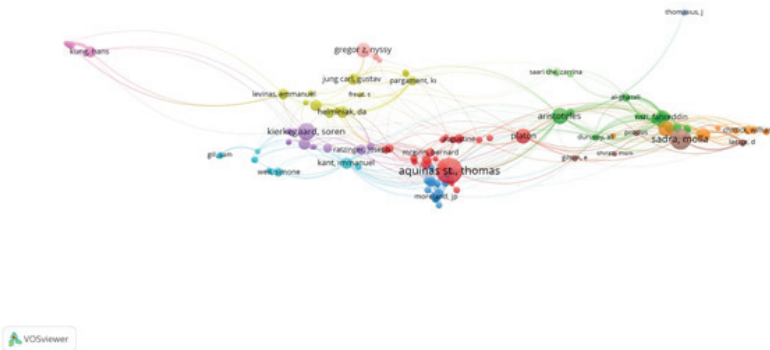
Opatrny, Dominik	2	4	Picken, Gavin	3	14
Panczova, Helena	2	3	Horvat, Sasa	1	10
Robertson, Venetia Laura Delano	2	8	Johnson, El	1	10
Sa'ari, Che Zarrina	2	3	Lee, Patrick	2	9
Utsch, Michael	2	4	Ismail, Zainab	1	9
Zalec, Bojan	2	33	George, Robert P.	1	8

Tablo 3: En çok makale üreten ve atıf alan yazarların dağılımı

Tablo 3'te görüldüğü gibi nefis kavramına ilişkin en çok makale üreten yazarlar 11'er makaleyle “Mohd Syukri Zainal Abidin” (n=3), “Daniel Johannes Louw” (n=3) ve “Gavin N. Picken” (n=3) olmuştur. Yazarların konuya ilişkin genellikle üç ve altında makale ürettikleri görülmektedir. Atıf sayıları incelendiğinde en çok atfı alan yazarların “Bojan Zalec” (n=33), “Hisham Abu Raiya” (n=25), “Martina Pavlikova” (n=24) ve “Robert Petkovšek” (n=22) olduğu belirlenmiştir. En çok yayını bulunanlardan “Gavin N. Picken”in ise 14 atfı bulunmaktadır.

2.5. Ortak Atıf Analizi

Analiz sürecinde, yazarlar arasındaki atıf ilişkilerini belirlemek amacıyla “Co-citation” yöntemi tercih edilmiş ve analiz birimi olarak “Cited authors” seçilmiştir. Bu analizde, bir yazarın minimum atıf sayısı 5 olarak belirlenmiş ve elde edilen bulgular Şekil 4'te görselleştirilmiştir.

Şekil 4: En çok atıf yapılan yazarlar

Şekil 4’te görüldüğü gibi nefis kavramının geçtiği çalışmaların ortak atıf analizinde; “Thomas Aquinas” (92), “Molla Sadrâ” (62), “Soren Kierkegaard” (41), “Aristoteles” (36), “İbn Sina” (35) ve “Platon” (32) ortak atıf olarak öne çıkmıştır.

12.5 2.6. Nefis Kavramı Üzerine En Fazla Makale Yayımlayan ve Atıf Alan Dergiler

Nefis kavramı üzerine yayımlanan makalelerin hangi dergilerde yoğunlaştığını ve bu dergilere yapılan atıf dağılımlarını belirlemek amacıyla bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analizde, yöntem olarak “Citation” tekniği kullanılmış ve analiz birimi “Sources” olarak belirlenmiştir. Minimum doküman sayısı 3, minimum atıf sayısı da 3 olacak şekilde filtreleme uygulanmıştır. Analiz sonuçları, ilgili dergilerin atıf dağılımlarıyla birlikte Şekil 5’te görselleştirilmiştir.

Şekil 5: En çok atıf alan dergiler

Şekil 5’te gösterildiği üzere, nefis kavramı üzerine en fazla atıf alan dergiler sırasıyla; Bogoslovni Vestnik Theological Quarterly Ephemerides Theologicae (68 atıf, 6 makale), Journal of Religion & Health (54 atıf, 6 makale), Religions (26 atıf, 14 makale) ve Zygon (20 atıf, 7 makale) olarak belirlenmiştir.

Makale ve atıf sıralamalarına göre dergilerin incelenmesi sonucunda elde edilen veriler Tablo 4'te detaylandırılmıştır.

Dergi Adı	Makale Sayısı	Atıf Sayısı
Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal	16	2
Religions	14	26
Bilimname	12	2
Afkar-Jurnal Akidah & Pemikiran Islam-Journal Of Aqidah & Islamic Thought	9	8
Hts Teologiese Studies-Theological Studies	9	12
New Blackfriars	9	8
Studia Theologica-Czech Republic	9	9
Heythrop Journal	8	11
Zygon	7	20
Bogoslovni Vestnik-Theological Quarterly-Ephemerides Theologicae	6	68
Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Journal Of Divinity Faculty Of Hitit University	6	2
Journal Of Religion & Health	6	54
Revue Des Sciences Philosophiques Et Theologiques	6	3
Scottish Journal Of Theology	6	12
Al-Shajarah	5	5
Nazariyat-Journal for The History Of Islamic Philosophy And Sciences	5	8
Scientia Et Fides	5	14
Theology And Science	5	3
İslamiyat-The International Journal Of Islamic Studies	5	12

Tablo 4: Nefs ile ilgili en fazla makale yayımlayan dergiler

Tablo 4'e göre en çok makale yayınlanan dergiler içerisinde sırasıyla; "Cumhuriyet İlahiyat Dergisi" (16), "Religions" (14) ve "Bilimname" (12) gibi dergiler bulunmaktadır.

2.7. En Çok Atıf Alan Makaleler

Nefs konusuna ilişkin en çok atıf yapılan makalelere yönelik analiz yapılırken analiz türü olarak "citation" ve analiz birimi olarak "documents" seçilmiş, ölçüt olarak bir yayının en az 5 atfının bulunması şartı eklenmiştir. Buna dayalı olarak yapılan bibliyometrik analizde elde edilen sonuçlar Tablo 5'te yer almaktadır. Nefs kavramına yönelik en fazla atıf alan makaleleri belirlemek amacıyla gerçekleştirilen analizde, yöntem olarak "Citation" kullanılmış ve analiz birimi "Documents" olarak seçilmiştir. Değerlendirme ölçütü olarak, bir çalışmanın en az 5 atıf almış olması şartı uygulanmıştır. Bu kriterlere göre yapılan bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen veriler Tablo 5'te detaylandırılmıştır.

Makale Adı	Makale Yazarı	Yayın Tarihi	Atıf Sayısı
Western Psychology and Muslim Psychology in Dialogue: Comparisons Between a Qura'nic Theory of Personality and Freud's and Jung's Ideas	Abu-Raiya, Hisham	2014	25
Struggle for the Human Self and Authenticity: Kierkegaard's Critique of the Public, Established Order, Media, and False Christianity	Pavlikova, Martina; Zalec, Bojan	2019	24
The Freedom Between Sacrifice and Self-giving	Petkovsek, Robert	2018	22
Health and illness from, an Islamic perspective	Ashy, MA	1999	19
Perspectives on Drug Addiction in Islamic History and Theology	Ali, Mansur	2014	15
Tazkiyat al-nafs: The Qur'anic Paradigm	Picken, Gavin	2005	13

Neuroscientific findings in the light of Aquinas' understanding of the human being	Horvat, Sasa	2017	10
Whatever happened to the human soul? A brief Christian genealogy of a psychological term	Johnson, EL	1998	10
Human Refusal to Accept Basic Truth About Self as Origin of Psychopathologies, Violence and Non-Compassion	Zalec, Bojan	2015	9
Spiritual Intelligent Relationship of Elderly People with the Religious Practice in the Welfare Home	Baharuddin, Elmi; Ismail, Zainab	2013	9
Transhumanism and Human Transcendence	Klun, Branko	2019	8
Where Skin Meets Fin: The Mermaid as Myth, Monster and Other-Than-Human Identity	Robertson, Venetia Laura Delano	2013	8
Averroes on the Ontology of the Human Soul	Taylor, Richard C.	2012	8
What male-female complementarity makes possible: Marriage as a two-in-one-flesh union	Lee, Patrick; George, Robert P.	2008	8
Spirituality and Well-Being: Theory, Science, and the Nature Connection	Ryff, Carol D.	2021	7
The self-understanding of Jesus: a metaphysical reading of historical Jesus Studies	Stevenson, Austin	2019	7
Legislative Enforcement of Nonconsensual Determination of Neurological (Brain) Death in Muslim Patients: A Violation of Religious Rights	Rady, Mohamed Y.; Verheijde, Joseph L.	2018	7
Connecting with Creation: The Convergence of Nature, Religion, Science and Culture	Kellert, Stephen R.	2007	7
Biological Perspectives On Fall and Original Sin	Hefner, P	1993	7

Tablo 5: Nefs konulu makaleler arasında en çok atıf yapılanlar

Tablo 5'e göre, nefis çalışmalarında atıf sayısı bakımından öne çıkan makale 2014 yılında yayımlanan Hisham Abu-Raiya'nın "Western Psychology and Muslim Psychology in Dialogue: Comparisons Between a Qura'nic Theory of Personality and Freud's and Jung's Ideas" (n=25) başlıklı makalesidir.

Ayrıca 2019 yılında yayımlanan Martina Pavlikova ve Bojan Zalec'in

“Struggle for the Human Self and Authenticity: Kierkegaard’s Critique of the Public, Established Order, Media, and False Christianity” (n=24) çalışmaları en fazla atıf alan diğer bir makaledir.

Sonuç

Bibliyometrik analiz aracılığıyla, nefis üzerine yapılan çalışmaların coğrafi dağılımı, akademik eğilimler ve disiplinler arası bağlantıları detaylı bir şekilde sunulmuştur. Araştırma ayrıca, nefis kavramının sadece manevi yöne ilişkin bir tema olmadığını, bireysel ve toplumsal gelişimde de kritik rol oynadığını ortaya koymaktadır. Disiplinler arası yaklaşımlar, bu kavramın farklı bilim dallarında derinlemesine incelenmesini mümkün kılarak literatüre yeni katkılar sağlamıştır. Bu bağlamda, nefsin modern yaşamda bireyler üzerindeki etkilerine dair değerlendirmelere bakıldığında değerlendirmelerin, kavramın pratik kullanım alanlarının genişletilebileceğini göstermektedir.

1979’dan 2024’e kadar olan dönemde nefis üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, ilk yıllarda sınırlı sayıda makale bulunduğu, ancak 2013 yılından itibaren bu konuda belirgin bir artış gerçekleştiği görülmüştür. Bu artışın, modernleşme ve küreselleşmenin etkisiyle bireylerin manevi gelişime olan ilgisinin artması,²² psikolojide nefsi temel alan çalışmaların artması²³ ve disiplinler arası çalışmaların yaygınlaşması gibi birçok faktöre dayandığı söylenebilir. Özellikle nefis kavramı, çok boyutlu yapısıyla insanın manevi ve ahlaki gelişimini anlamada önemli bir unsur olarak akademik literatürde öne çıkmıştır.

Disiplinler arası yaklaşımların yaygınlaşması ile psikoloji, din, felsefe, etik ve sinirbilim gibi farklı alanların nefis kavramına ilgisi artmış, bu da literatürün genişlemesine önemli katkı sağlamıştır. Postmodern dönemde kimlik ve benlik üzerine yapılan çalışmalar, bireyin kendi içsel potansiyellerini keşfetme ve anlamlandırma çabasının önem kazandığını göstermekte ve nefis kavramına yönelik araştırmalara olan ilgiyi desteklemektedir.

²² Yktiyyar Paltore, vd., “Spiritual Culture of Modern Youth: A Cultural and Philosophical Analysis”, *European Scientific Language Journal* 16/3 (2023), 117-124.

²³ Atak, Mustafa, “İslam’da Psikoloji Tarihi”, *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi* 6/1 (2021), 71-93.

Nefs üzerine yapılan çalışmalar dünya genelinde Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye, Malezya, Güney Afrika, Çek Cumhuriyeti, İran, İngiltere, Almanya, vb. çeşitli ülkelere dağılmış durumdadır. Ülkeler bazındaki bu dağılım, kavramın farklı kültürlerde nasıl ele alındığına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu çalışmalar daha çok psikoloji ve etik disiplinlere yoğunlaşırken, Türkiye'de tasavvuf ve teoloji perspektifinden ele alınmış ve İslam düşüncesindeki ahlaki gelişimle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Malezya gibi Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkelerde manevi gelişim ve dinî eğitim bağlamında nefis üzerine çalışmalar yapılmış, Batı Avrupa ülkelerinde ise etik ve teolojik tartışmalar çerçevesinde bu kavram ele alınmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde nefis konusundaki çalışmalar, Batı psikolojisinin bilinç, benlik ve ahlaki gelişim üzerine olan ilgisinin yansıması olarak şekillenmiştir. Özellikle son yıllarda artan ruhsal farkındalık ve kişisel gelişim temalı çalışmalar, nefis kavramının Batı'da da yeniden ele alınmasına olanak tanımıştır. ABD'deki akademik çevrelerde, nefis kavramı, bireyin içsel çatışmaları ve ruhsal dengesiyle ilişkili olarak ele alınmış ve modern psikolojik yaklaşımlarla bağlantılar kurulmuştur. Bu çalışmaların bir kısmı, batılı psikologların teorik çerçeveleri üzerinden nefsin birey üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik derinlemesine analizler içermektedir. Türkiye'de ise nefis üzerine yapılan çalışmalar, İslam düşüncesi ve tasavvuf bağlamında önemli bir birikim oluşturmaktadır. Nefs kavramı, tasavvuf geleneğinde insanın manevi tekâmülü için kritik bir unsur olarak görülmektedir. Türkiye'deki akademik literatür, nefsin ahlaki gelişimle ilişkisini, Kur'an ve hadislerde yer alan kavramlarla destekleyerek ele almıştır. Ayrıca, tasavvufi öğretilerdeki nefis terbiyesi ve insanın manevi yükselişi konuları, Türk akademisyenler tarafından derinlemesine incelenmiştir. Bu çalışmalar, bireyin nefis terbiyesi yoluyla ahlaki tutarlılık ve manevi olgunluğa ulaşma süreçlerini açıklamaktadır. Malezya gibi Müslüman toplumlarda ise nefis kavramı daha çok manevi gelişim ve dinî eğitim bağlamında ele alınmıştır. Malezya'daki araştırmalar, özellikle ahlaki eğitim süreçlerinde nefsin kontrolü ve insanın manevi yükselişi konularına odaklanmaktadır. Nefs, bu ülkelerde bireyin manevi olgun-

luğa ulaşmasında ve dinî değerlerle uyum içinde yaşamasında kritik rol oynamaktadır. Bu bağlamda, nefsin nasıl kontrol altına alınması gerektiği ve bu kontrolün insanın toplumsal ve bireysel yaşamındaki yansımaları üzerine detaylı analizler yapılmıştır.

Batı Avrupa ülkelerinde, özellikle İngiltere ve Almanya’da nefis üzerine yapılan çalışmalar ise daha çok etik ve teolojik perspektiflerden incelenmiştir. Bu çalışmalarda, nefsin insanın ahlaki gelişimindeki rolü ve bu kavramın Hristiyan teolojisi ile olan benzerlik ve farklılıkları ele alınmıştır. Batı’daki bu çalışmalar, nefsin bireyin ruhsal dengesi ve ahlaki tutarlılığı üzerindeki belirleyici rolünü vurgulamaktadır. Özellikle Hristiyan etik düşüncesi ile İslam’daki nefis kavramı arasındaki bağlantılar, iki farklı inanç sistemi arasındaki manevi öğretilerin karşılaştırmalı analizine imkân tanımıştır.

Atıf analizleri, nefis özelinde yapılan çalışmaların özellikle 2021 ve 2022 yıllarında yoğunlaşan bir ilgiyle karşılandığını göstermektedir. Bu dönemdeki çalışmalar, disiplinler arası yaklaşımların benimsenmesi ve benlik kavramı etrafında yoğunlaşmış olmalarıyla dikkat çekmektedir. Literatürde en sık kullanılan anahtar kelimeler, nefsin çok boyutlu doğasını ve çeşitli disiplinlerle olan ilişkisini vurgulayarak bu kavramın insanın ahlaki ve manevi dünyasına nasıl uyum sağladığını ortaya koymaktadır. Bu anahtar kelimeler arasında “ruh”, “etik”, “maneviyat” gibi terimler, nefsin psikoloji ve ahlak alanlarıyla nasıl bir bağ kurduğunu göstermektedir. Ayrıca, “öz-farkındalık”, “benlik gelişimi” ve “içsel denge” gibi kavramlar da bu çalışmaların odaklandığı temel konular arasında yer almaktadır.

Araştırma sonuçları, özellikle Hisham Abu-Raiya ve Martina Pavlikova gibi yazarların, nefis kavramının hem Batı psikolojisi hem de İslam psikolojisi bağlamında nasıl ele alındığını ve bu iki disiplin arasındaki ilişkiyi aydınlatmada önemli rol oynadığını göstermiştir. Abu-Raiya’nın, Freud ve Jung gibi batılı düşünürlerin teorileri ile İslam düşüncesindeki nefis anlayışını karşılaştırması, bu iki sistemin insan psikolojisini nasıl ele aldığına dair zengin bir bakış açısı sunmaktadır. Freud’un bilinçaltı, ego ve süperegö kavramlarının, İslam düşüncesindeki nefsin çeşitli halleri

(Emmâre, Levvâme, Mutmainne) ile karşılaştırılması, bu iki düşüncenin insanın içsel dünyasını anlama konusunda nasıl benzerlikler ve farklılıklar taşıdığını göstermektedir. Bu karşılaştırmalar, özellikle bireyin içsel çatışmalarını çözme ve manevi olgunluğa ulaşma süreçlerinde her iki düşünce sisteminin de ortak noktalar taşıdığı yönünde yorumlanmaktadır.²⁴

Pavlikova ve Bojan Zalec'in çalışmaları ise, insanın nefis ile olan mücadelesini ve bu mücadelenin bireyin kimlik arayışındaki yerini Kierkegaard'ın eleştirileri üzerinden ele alarak derinlemesine bir inceleme sunmuştur.²⁵ Kierkegaard'ın otantiklik (özgünlük ve sahicilik) kavramı, bireyin toplumsal normlar ve dış beklentiler karşısında kendi kimliğini bulma ve kendisi olma mücadelesini ifade etmektedir. Bu kavram, nefsin İslam düşüncesindeki ahlaki gelişim süreciyle belirgin paralellikler göstermektedir. Çalışma, insanın nefsin kontrol altına alarak otantik bir yaşam sürme mücadelesini Kierkegaard'ın birey olma mücadelesiyle ilişkilendirerek, insanın hem kendine hem de dış dünyaya karşı olan sorumluluğunu anlama çabasında ortak bir zemin sağlamaktadır. Ortaya konan bibliyometrik analizler, bireyin kendi özünü keşfetme sürecinde nefsin oynadığı rolün, modern bireyin kimlik arayışıyla nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır.

Bunların yanı sıra, Gavin N. Picken ve Majed A. Ashy gibi akademisyenlerin çalışmaları da nefis kavramına önemli katkılar sunmuştur. Modern İslam düşüncesinde bireysel maneviyatın yeniden inşasında Kur'ânî kavramların sistematik analizi giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda Picken "nefsin arındırılması" anlamına gelen tazkiyat al-nafs kavramına yönelik çalışmasında, bu kavramın Kur'ânî temellerini derinlemesine analiz ederek tezkiyenin sadece bireysel bir ahlaki çaba değil, aynı zamanda ilahî rehberliğe dayanan bütüncül bir arınma süreci olduğunu ortaya koymuştur. Araştırmada, Kur'ân'da geçen üç temel nefis mertebesi -nefs-i emmâre, nefis-i levvâme ve nefis-i mutmainne- üzerinden insanın manevi yolculuğu tasvir edilirken, bu

²⁴ Abu-Raiya, "Western Psychology and Muslim Psychology in Dialogue: Comparisons Between a Qura'nic Theory of Personality and Freud's and Jung's Ideas", 327-329.

²⁵ Pavlíková, Martina, Žalec, Bojan, "Boj za človekov jaz in pristnost", *Bogoslovni vestnik*, 79/4 (2019), 1015-1026.

süreçte Allah'ın arındırıcı kudreti ile bireyin içsel gayreti arasında kurulan dengeye dikkat çekilmektedir. Ayrıca tezkiyenin peygamberlerin görevleri arasında yer aldığı ve Kur'ân'ın ahlaki sistematiğinde merkezî bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır.²⁶

Majed A. Ashy'nin çalışması, İslam'ın sağlık ve hastalık kavramlarına ilişkin bütüncül bir anlayış sunmaktadır. Yazar, sağlık kavramını yalnızca fiziksel bir durum olarak değil, bireyin manevi, ahlaki ve toplumsal dengesiyle ilişkilendirmektedir. Bu perspektif, nefsin arınması süreciyle doğrudan bağlantılıdır. Çalışma, bireyin Allah'a yakınlaşarak ruhsal huzura ulaşmasını, sağlıklı bir yaşamın temel unsuru olarak ele alır. Hastalık ise, bireyin manevi gelişiminde bir imtihan ve arınma aracı olarak değerlendirilir. Ashy, zikir, dua ve ibadet gibi manevi uygulamaların hem bireysel hem toplumsal sağlık üzerindeki etkisini vurgulamıştır. Ayrıca, modern dünyada bireylerin anlam ve manevi tatmin arayışının, İslam'ın bütüncül sağlık anlayışıyla uyumlu çözümler sunduğunu ifade etmiştir. Bu çalışma, bireyin nefis mücadelesi ve manevi gelişimi konusundaki tartışmalara önemli katkı sunarak, sağlık ve hastalık kavramlarının ahlaki ve manevi boyutlarına dikkat çekmektedir.²⁷ Sonuç olarak bu çalışma, nefis kavramını disiplinler arası perspektifle ele alarak hem teorik hem de pratik düzeyde katkılar sunmayı amaçlamıştır. Nefs, yalnızca dinî ve manevi bir unsur olarak değil, insanın psikolojik, ahlaki ve toplumsal gelişiminde merkezî bir kavramdır. Araştırmanın temel bulguları, nefsin bireyin manevi olgunlaşma, içsel dengeyi sağlama ve toplumsal uyumu geliştirme süreçlerinde önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Modern psikoloji ve nörobilim gibi alanlarla kurulan bağlantılar, kavramın çok boyutlu yapısını anlamada yeni imkânlar sunmuştur.

Bu bibliyometrik çalışma, literatüre üç temel katkı sunmaktadır. Birincisi, nefsin insanın manevi ve psikolojik süreçlerindeki rolünü ele alarak bireyin içsel dengesini sağlamasında nasıl bir rehberlik sunduğunu açıklamaktadır. İkincisi, kavramın klasik ve modern yaklaşımlar arasındaki

²⁶ Picken, Gavin N. "Tazkiyat al-nafs: The Qur'anic Paradigm", *Journal of Qur'anic Studies* 7/2 (2005), 101-120.

²⁷ Majed A. Ashy, "Health and Illness from an Islamic Perspective", *Journal of Religion and Health* 38/3 (1999), 241-257.

ilişkisini ortaya koyarak İslam düşüncesi ile çağdaş bilim arasında bir köprü kurmaktadır. Bu tür bir entegrasyon, etik, psikoloji ve nörobilim gibi alanlarda yenilikçi teorik ve pratik modellerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Üçüncüsü ise yapılan bibliyometrik analizler, bu alandaki akademik yoğunluğu ve eğilimleri belirleyerek gelecekteki çalışmalar için yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Kaynakça

- Abu-Raiya, Hisham. "Western Psychology and Muslim Psychology in Dialogue: Comparisons Between a Qura'nic Theory of Personality and Freud's and Jung's Ideas". *Journal of Religion and Health* 53/2 (2014), 326-338. <https://doi.org/10.1007/s10943-012-9630-9>.
- Arslan, İclal. "Kitabü'l Ayn ve Kitâbü'l-Cim'de n-f-s Kökü ve Türevleri". *Rumeli Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (2023), 1232-1254. DOI: 10.29000/rumelide.1253843.
- Atak, Mustafa. "İslam'da Psikoloji Tarihi". *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi* 6/1, (2021), 71-93. <https://doi.org/10.36657/ihcd.2021.78>.
- Ceran, Ömer. *İslam Felsefesinde Ahlâki Görecelik: İbnü'l-'Arabî Örneği*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Çöpel, Hatice. *Hâris b. Esed Muhâsibî'de Akıl-Ahlak İlişkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.
- Demir, Osman Nuri. "İmam Maturidi'de İnsan: Ruh, Nefs, Beden İlişkisi Üzerine Bir İnceleme". *Kader* 17/1 (Haziran 2019), 228-254. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.539643>.
- Günel, Tuğba. "The Term 'Nafs' in The Qur'an". *Kader* 21/3 (Aralık 2023), 896-909. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1390086>.
- Hakim et-Tirmizî. *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fu'âd ve'l-lüb*. thk. Nicholas Herr. Kahire: Dârü'l-Arab, 1958.
- Hakim et-Tirmizî. *Beyânü'l-Fark Beyne's-Sadr ve'l-Kalb ve'l-Fu'âd ve'l-Lüb (Kalbin Anlamı)*. çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Hayy Yayınları, 2017.
- İnci, Nuriye. *Muhâsibî'nin Tasavvuf Düşüncesinde Vicdan*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022.
- Majed A. Ashy. "Health and Illness from an Islamic Perspective". *Journal of Religion and Health* 3/38 (1999), 241-257.

- Ödemiş, Mehmet. “Mütekaddimun Dönemi Kelamcılarının Ruh Anlayışının Modern Bilimde Bir Karşılığı Var mı?”. *Kader* 21/1 (Haziran 2023), 270-300. <https://doi.org/10.18317/kaderdergi.1283622>.
- Öztürk, Oğuzhan. “Bibliyometrik Araştırmaların Tasarımına İlişkin Bir Çerçeve”. ed. Oğuzhan Öztürk- Gökhan Gürler, *Bir Literatür İnceleme Aracı Olarak Bibliyometrik Analiz* Ankara: Nobel Yayıncılık, 2022, 33-50.
- Paltore, Yktiyar vd. “Spiritual Culture of Modern Youth: A Cultural and Philosophical Analysis”. *European Scientific Language Journal* 16/3 (2023), 117-124.
- Pavlíková, Martina, Žalec, Bojan. “Boj za človekov jaz in pristnost”. *Bogoslovni Vestnik* 4/79 (2019), 1015-1026. <http://www.dlib.si>
- Picken, Gavin N. “Tazkiyat al-nafs: The Qur’anic Paradigm”. *Journal of Qur’anic Studies* 7/2, (2005), 101-120.
- Sağır, Cemile. *Tasavvuf ve Psikoloji İlişkisi*. İstanbul: KDY Akademi, 2023.
- Türker, Ömer. “Nefis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/529-531 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006).
- Uludağ, Süleyman. “Nefis”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/526-529 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006).
- Uyar, Mehmet. *Sufi Benliğinin İnşasında Nefs*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Zupic, Ivan. – Čater, Tomaž. “Bibliometric Methods in Management and Organization”. *Organizational Research Methods* 18/3 (2015), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>.